

КРАЈ РАТА, СРБИ И
СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Volume CXCII

DEPARTMENT OF HISTORICAL SCIENCES

Book 41

THE END OF THE WAR, SERBS AND THE CREATION OF YUGOSLAVIA

Proceedings of the International Conference held on
November 29–30, 2018

E d i t o r

Academician

MIHAILO VOJVODIĆ

BELGRADE 2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Н А У Ч Н И С К У П О В И

Књига СХСII

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА

Књига 41

КРАЈ РАТА, СРБИ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Зборник радова са међународног научног скупа
одржаног 29–30. новембра 2018.

У р е д н и к

академик

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ

БЕОГРАД 2021

Издаје
Српска академија наука и уметности
Кнеза Михаила 35, Београд

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектор
Тања Рончевић

Коректор
Рајка Павловић

Тираж 500 примерака

Штампа
Планета ѝриниј, Београд

ISBN 978-86-7025-908-9

© Српска академија наука и уметности 2021

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Василије Ђ. Крстић

Михаило Војводић

Љубодраг Димић

Славенко Терзић

Мира Радојевић

Милан Терзић

Александар Растовић

САДРЖАЈ

Михаило Војводић ПРЕДГОВОР	13
Михаило Војводић ИЗ САВЕТОДАВНОГ ОДБОРА ФРАНЦУСКЕ ВЛАДЕ: ЕМИЛ ОМАН О ЈАДРАНСКОМ И МАКЕДОНСКОМ ПИТАЊУ 1918. ГОДИНЕ	15
Mihailo Vojvodić FROM FRENCH GOVERNMENT'S ADVISORY BOARD: EMILE HAUMANT ON ADRIATIC AND MACEDONIAN QUESTION IN 1918	24
Зоран Лакић ОСЛОБОЂЕЊЕ И УЈЕДИЊЕЊЕ 1918. ГОДИНЕ ИСТОРИЈСКИ ПОДУХВАТ (ЗАВЈЕТ И ЦИЉ)	25
Zoran Lakić LIBERATION AND UNIFICATION IN 1918 HISTORICAL UNDERTAKING (OATH AND GOAL)	31
Славенко Терзић ВЕЛИКА НАРОДНА СКУПШТИНА СРПСКОГ НАРОДА У ЦРНОЈ ГОРИ 1918. ГОДИНЕ	33
Slavenko Terzić GREAT NATIONAL ASSEMBLY OF THE SERB PEOPLE IN MONTENEGRO IN 1918	41
Љубодраг Димић СРПСКА ИСТОРИОГРАФИЈА О ЗАВРШЕТКУ ВЕЛИКОГ РАТА И ФОРМИРАЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ (1918–1941)	43
Ljubodrag Dimić SERBIAN HISTORIOGRAPHY ON THE END OF THE GREAT WAR AND FORMING OF YUGOSLAV STATE (1918–1941)	70
Мирослав Перишић О ОДГОВОРНОСТИ ЗА АТЕНТАТ У САРАЈЕВУ У СВЕТЛУ ИСТОРИЈСКИХ ИЗВОРА	73
Miroslav Perišić ON RESPONSIBILITY FOR THE SARAJEVO ASSASSINATION IN THE LIGHT OF HISTORICAL SOURCES	84

Љубинка Трговчевић ЈУГОСЛАВИЈА, ДА ИЛИ НЕ? СРПСКА ИНТЕЛЕКТУАЛНА ЕЛИТА И УЈЕДИЊЕЊЕ 1918. ГОДИНЕ	85
Ljubinka Trgovčević YUGOSLAVIA, YES OR NO? SERBIAN INTELLECTUAL ELITE AND THE 1918 UNIFICATION	96
Мира Радојевић СРПСКА ИНТЕЛЕКТУАЛНА ЕЛИТА О ФЕДЕРАЛИСТИЧКОМ УРЕЂЕЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ (1914–1918).....	97
Mira Radojević SERBIAN INTELLECTUAL ELITE ON FEDERALISTIC ORGANIZATION OF THE YUGOSLAV STATE (1914–1918)	124
Ю. А. Петров РОССИЯ И ОКОНЧАНИЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ, 1918–1922.	125
Јуриј Александрович Петров РУСИЈА И КРАЈ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА, 1918–1922.	137
Војислав Г. Павловић МЕЂУНАРОДНИ КОНТЕКСТ У КОМЕ ЈЕ СТВОРЕНА КРАЉЕВИНА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА	139
Vojislav G. Pavlović INTERNATIONAL CONTEXT IN WHICH KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES WAS CREATED.....	151
Никола Б. Поповић АНТАНТА И ПИТАЊЕ РАЗБИЈАЊА АУСТРОУГАРСКЕ 1918.....	153
Nikola B. Popović ENTANTE AND THE QUESTION OF BREAKUP OF AUSTRIA-HUNGARY IN 1918.....	175
Arpad Hornyak THE BEGINNINGS OF THE HUNGARIAN-YUGOSLAV DIPLOMATIC RELATIONS AFTER THE END OF THE WORLD WAR I.....	177
Арпад Хорњак ПОЧЕЦИ МАЂАРСКО-ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ДИПЛОМАТСКИХ ОДНОСА ПО ЗАВРШЕТКУ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА	186
Александар Растовић ЈУГОСЛОВЕНСКО ПИТАЊЕ У БРИТАНСКОМ ПАРЛАМЕНТУ 1917–1920. ГОДИНЕ	189
Aleksandar Rastović YUGOSLAV QUESTION IN THE BRITISH PARLIAMENT 1917–1920	204

Никола Жутић ИДЕЈА ВЕЛИКЕ СРБИЈЕ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	205
Nikola Žutić THE IDEA OF GREATER SERBIA AND FORMING OF YUGOSLAVIA	220
Бранко Бешлин НЕМЦИ У СРЕМУ, БАЧКОЈ И БАНАТУ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ	221
Branko Bešlin THE GERMANS IN SYRMIA, VAČKA AND BANAT AND FORMING OF YUGOSLAVIA.....	232
Гордана Илић Марковић ФОРМИРАЊЕ ДРЖАВНОГ ИДЕНТИТЕТА У МЕЂУРАТНОМ ПЕРИОДУ У КРАЉЕВИНИ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА И РЕПУБЛИЦИ АУСТРИЈИ	233
Gordana Ilić Marković DIE HERAUSBILDUNG STAATLICHER IDENTITÄT IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT IM KÖNIGREICH DER SERBEN, KROATEN UND SLOWENEN UND IN DER REPUBLIK ÖSTERREICH	248
Александар Животић ДОПРИНОС СРПСКЕ ВОЈСКЕ САВЕЗНИЧКОЈ ПОБЕДИ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ	249
Aleksandar Životić CONTRIBUTION OF THE SERBIAN ARMY TO THE ALLIES' VICTORY IN THE WORLD WAR I.....	261
Елена Кострикова ВКЛАД РУССКОГО ВОЕННОГО КОНТИНГЕНТА В ОБЩУЮ ПОБЕДУ НА САЛОНИКСКОМ ФРОНТЕ.....	263
Елена Кострикова ДОПРИНОС РУССКОГ ВОЈНОГ КОНТИГЕНТА ЗАЈЕДНИЧКОЈ ПОБЕДИ НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ.....	277
Милан Терзић СРПСКА УСТАНИЧКА АКЦИЈА ЗА ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈУ СНАГА ЦЕНТРАЛНИХ СИЛА НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ	279
Milan Terzić SERBIAN INSURGENCY ACTIONS FOR DESTABILIZATION OF THE CENTRAL POWERS' FORCES ON THE MACEDONIAN FRONT	287
Далибор Денда ДОБРОВОЉЦИ У ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА СРПСКЕ ВОЈСКЕ 1918. ГОДИНЕ	289
Dalibor Denda VOLUNTEER CORPS IN THE FINAL OPERATIONS OF THE SERBIAN ARMY IN 1918	299

Горан Латиновић СРПСКА ВОЈСКА И ОСЛОБОЂЕЊЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ 1918.	301
Goran Latinović THE SERBIAN ARMY AND THE LIBERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN 1918.....	319
Миљан Милкић СРПСКА ВОЈНИЧКА ТРАДИЦИЈА И СТВАРАЊЕ ВОЈСКЕ КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА 1918. ГОДИНЕ.....	321
Miljan Milkić SERBIAN MILITARY TRADITION AND FORMING OF THE ARMY OF SERBS, CROATS AND SLOVENES IN 1918.....	335
Боривоје Милошевић ВЈЕРСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ	337
Borivoje Milošević RELIGIOUS COMMUNITIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE ESTABLISHMENT OF THE YUGOSLAV STATE.....	351
Јована Шалјић Ратковић ИСЛАМСКА ЗАЈЕДНИЦА И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ.....	353
Jovana Šaljić Ratković ISLAMIC COMMUNITY AND THE CREATION OF YUGOSLAV STATEI	369
Владислав Пузовић ПОСЛЕДИЦЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА НА СРПСКО-РУСКЕ БОГОСЛОВСКО-АКАДЕМСКЕ ВЕЗЕ.....	371
Vladislav Puzovic CONSEQUENCES OF THE WORD WAR I ON SERBIAN-RUSSIAN THEOLOGICAL ACADEMIA RELATIONSHIPS.....	382
Милош Ковић ТОМАШ ГАРИГ МАСАРИК И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	385
Miloš Ković TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK AND THE CREATION OF THE YUGOSLAV STATE.....	419
Владан Виријевић РЕПАТРИЈАЦИЈА СРПСКИХ ВОЈНИХ ЗАРОБЉЕНИКА ИЗ ОСМАНСКЕ ИМПЕРИЈЕ ПОСЛЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА	421
Vladan Virijević REPATRIATION OF SERBIAN PRISONERS FROM THE OTTOMAN EMPIRE AFTER THE FIRST WORLD WAR.....	433

Биљана Вучетић “SERBIA SURRENDERS ONLY TO GOD” АМЕРИЧКИ ЦРВЕНИ КРСТ И СРБИЈА, 1916–1919. ГОДИНЕ	435
Biljana Vučetić „SERBIA SURRENDERS ONLY TO GOD” THE AMERICAN RED CROSS AND SERBIA (1916–1919)	448
Драган Бакић РЕГЕНТ АЛЕКСАНДАР И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	449
Dragan Bakić REGENT ALEXANDER AND THE CREATION OF YUGOSLAVIA	467
Ђорђе Ђурић ПРЕДСЕДНИК СКА ЈОВАН ЖУЈОВИЋ О УЈЕДИЊЕЊУ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА	469
Đorđe Đurić JOVAN ŽUJOVIĆ, PRESIDENT OF THE RSA, ON UNIFICATION OF THE SOUTH SLAVS	479
Борис Милосављевић СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ НА КОНФЕРЕНЦИЈИ МИРА У ПАРИЗУ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ	481
Boris Milosavljević SLOBODAN JOVANOVIĆ AT THE PARIS PEACE CONFERENCE AND THE FORMATION OF THE YUGOSLAV STATE	499
Љубомирка Кркљуш О НЕКИМ ПИТАЊИМА ПРАВНОГ СУБЈЕКТИВИТЕТА ЧИНИЛАЦА УЈЕДИЊЕЊА 1. ДЕЦЕМБРА 1918. ГОДИНЕ.....	501
Ljubomirka Krkljuš ON SOME QUESTIONS OF LEGAL SUBJECTIVITY OF THE FACTORS OF THE DECEMBER 1, 1918 UNIFICATION.....	509
Душко Топаловић ПИТАЊЕ ПРИЗНАЊА КРАЉЕВСТВА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА ОД СТРАНЕ СКАНДИНАВСКИХ КРАЉЕВИНА: ДАНСКЕ, НОРВЕШКЕ И ШВЕДСКЕ.....	511
Duško Topalović QUESTION OF RECOGNITION OF THE KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES BY THE SCANDINAVIAN KINGDOMS: DENMARK, NORWAY AND SWEDEN.....	518
Мирјана Стефановски ВЛАДАЛАЧКА ВЛАСТ ПО УСТАВНОМ ПРОЈЕКТУ ХРВАТСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ.....	519
Mirjana Stefanovski RULING AUTHORITY AS PER CONSTITUTIONAL PROJECT OF THE CROATIAN COMMUNITY	535

Првослав Радић ФИЛОЛОШКА ПАРАДИГМА ВУКА КАРАЏИЋА О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ЈУГОСЛОВЕНСКА ИДЕОЛОГИЈА	537
Prvoslav Radić VUK KARADŽIĆ'S PARADIGM OF THE SERB LANGUAGE AND YUGOSLAV IDEOLOGY	551
Горана Раичевић СРПСКА КЊИЖЕВНА АВАНГАРДА И ИДЕЈА ЈУГОСЛОВЕНСТВА	553
Gorana Raičević SERBIAN LITERARY AVANT-GARDE AND THE IDEA OF YUGOSLAVISM	566
Александар М. Милановић СРПСКО СТАНОВИШТЕ У ЈЕЗИЧКОЈ ПОЛИТИЦИ ПРИ СТВАРАЊУ ЈУГОСЛАВИЈЕ	567
Aleksandar M. Milanović SERBIAN POSITION IN LANGUAGE POLICY AT THE TIME OF CREATION OF YUGOSLAVIA	582
Рајна Драгићевић УТИЦАЈ СХВАТАЊА АЛЕКСАНДРА БЕЛИЋА О ЈУЖНОСЛОВЕНСКОМ ПИТАЊУ НА КОНЦЕПЦИЈУ РЕЧНИКА САНУ	583
Rajna Dragičević THE INFLUENCE OF ALEKSANDAR BELIĆ' VIEW OF THE SOUTH SLAVIC ISSUE ON THE CONCEPT OF THE SANU DICTIONARY	592
Ненад Николић ПРОБЛЕМАТИКА СРПСТВА И ЈУГОСЛОВЕНСТВА У КЊИЖЕВНОЈ ИСТОРИЈИ ПАВЛА ПОПОВИЋА	593
Nenad Nikolić THE PROBLEMS OF SERBIAN AND YUGOSLAV IDEAS IN PAVLE POPOVIĆ'S LITERARY HISTORY	605
Мирослав Радивојевић ПРОМЕНЕ У РУСИЈИ И СТВАРАЊЕ ДРЖАВЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА – ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ	607
Miroslav Radivojević THE CHANGES IN RUSSIA AND CREATION THE STATE OF SERBS, CROATS AND SLOVENES – CONTRIBUTION TO THE RESEARCH.....	618
Љубинка Шкодрић КРАЈ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА И СУДБИНА АРХИВСКЕ ГРАЂЕ ДРЖАВНЕ АРХИВЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ	621
Ljubinka Škodrić END OF THE WORLD WAR I AND THE FATE OF ARCHIVAL MATERIAL OF NATIONAL ARCHIVE OF THE KINGDOM OF SERBIA.....	635

Александар Марковић ГРАЂА АРХИВА СРБИЈЕ О УЈЕДИЊЕЊУ И СТВАРАЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ 1914–1918.....	637
Aleksandar Marković ARCHIVAL MATERIAL OF THE ARCHIVE OF SERBIA ON UNIFICATION AND FORMING OF THE YUGOSLAV STATE 1914–1918.....	654
Слободан Бјелица ПЕРЦЕПЦИЈА ОСЛОБОЂЕЊА И УЈЕДИЊЕЊА 1918. У ВОЈВОЂАНСКОЈ МЕЂУРАТНОЈ ЈАВНОСТИ	655
Slobodan Bjelica PERCEPTION OF LIBERATION AND THE 1918 UNIFICATION IN VOJVODINA'S INTER-WAR PUBLIC	666

СРПСКО СТАНОВИШТЕ У ЈЕЗИЧКОЈ ПОЛИТИЦИ ПРИ СТВАРАЊУ ЈУГОСЛАВИЈЕ

АЛЕКСАНДАР М. МИЛАНОВИЋ*

А п с т р а к т. – У раду се анализирају ставови српских филолога и књижевника у вези са језичком политиком при стварању концепције српскохрватског стандардног језика. Јачање идеје југословенства узроковало је познату Скерлићеву анкету. Она је указала на жртве које је српска филологија била спремна да поднесе зарад јединства са Хрватима: одустајање од ијекавице и ћирилице у заједничком стандардном језику. То би истовремено значило и напуштање темељних вуковских поставки српске културе. У званичним документима српске владе током рата (Крфска декларација из 1917) ставови о укидању двоазбучности већ су одбачени, док се у Уставу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1921) и Уставу Краљевине Југославије (1931) било какво стандарднојезичко уједначавање и не спомиње. Опстанку екавице и ћирилице у српскохрватском језику пресудно су допринела трагична искуства српске културе под окупацијом у време Првог светског рата.

Кључне речи: језичка политика, језичко планирање, српски стандардни језик, екавица, ијекавица, ћирилица, латиница, Скерлићева анкета, лингвоним, српско-хрватско-словеначки језик

1. СРПСКА СТАНДАРДНОЈЕЗИЧКА СИТУАЦИЈА НА СМЕНИ ВЕКОВА

Будући да је српски стандардни језик успешно прошао кроз бурне фазе своје стандардизације половином 19. века, у 20. век Срби су ушли са решеним кључним нормативистичким питањима, али још увек оптерећени бројним тешкоћама у области културе, не само језичке. Иако се у епохи тзв. „београдског стила“ српски стандардни језик кроз убрзану модернизацију коначно уобличио као функционално поливалентан, још увек је био недовољно *кодификован*. Док су, наиме, српски књижевници, научници, политичари, новинари, дипломате и други интелектуалци почетком века убедљиво демонстрирали домете језичког стандарда у различитим функционалним стиловима, дотле је културна јавност још увек вапила за кључним нормативистичким приручницима – нормативним речником и правописом. Најконкретнију прескрипцију Срби су добили у области граматике: нормативна *Српска грамаџика* Стојана Новаковића (1894, 1902) и школске граматике Љубомира Стојановића пратиле су вуковску оријентацију, биле су утемељене у актуелној граматичкој мисли, методички функционалне и

* Aleksandar.jus@gmail.com

популарне, о чему сведоче нова издања. Како је у Новаковићевој граматици коначно кодификована и екавица (Мршевић-Радовић 2007), физиономија српског стандардног језика била је уобличена и подразумевала је већ деценијама стабилизовану Вукову ћирилицу као једино писмо, фонетски односно фонолошки ортографски проседе, равноправност екавице и ијекавице, граматички инвентар описан у Вуковој *Српској љрамајици* (1818) и Даничићевој *Малој српској љрамајици* (1850), као и другим граматичким делима Даничићевим, основу за нормативну лексику изнесу у трима издањима Вуковог *Српској рјечника* (1818, 1852, 1898) и развијене вуковске принципе попуњавања лексичких празнина (деривацијом неологизама по моделима из народног језика и адаптацијом страних речи). Без обзира на чињеницу да су Срби живели у различитим државама, при језичком планирању рачунало се, сасвим у вуковском духу, на читав српски језички простор и традицију створену на њему, па је одлука о равноправности екавице и ијекавице била сасвим исправна и очекивана. У духу нормативистичке поставке да стандардни језик ваља градити на основу језика добрих писаца, коју је формулисао Стојан Новаковић (Мршевић-Радовић 2007), у процесе планирања корпуса и планирања статуса (Радовановић 2003) укључили су се првенствено лингвисти, књижевници и књижевни критичари, али и други научници и публицисти.

Са друге стране, број неписмених Срба био је још увек веома висок, а просветни механизми и школски систем, нарочито ван већих градова, још увек су били недовољно развијени. Наспрам проблема неписмености, велики нерешени проблеми у области правописа – пре свега избор граматичког или логичког система интерпункције, који је најављиван још од Вуковог времена – деловали су посве безначајно.

2. ЗАМЕНА СРПСКОГ ЈЕЗИЧКОГ СТАНОВИШТА ЈУГОСЛОВЕНСКИМ

Надолазећа идеја југословенства у српској филологији имала је своју предисторију пре свега у опусу Ђуре Даничића, нарочито од његовог преласка у Загреб. Наравно, нису сви српски филолози безрезервно веровали у идеју о заједничком језику Срба и Хрвата. Најпознатији пример свакако је „Приступна академска беседа говорена на свечаном скупу Академије 11. јануара 1896. године“ Љубомира Стојановића, у којој се беседник дотакао и питања разграничења српских и хрватских говор:

„Да није било Гајева илирског покрета, опет би се како тако могло разграничити српско од хрватског. *Хрвајски* дијалекти били би они којима говоре и пишу они који себе Хрватима називају, а *српски* би били они којима Срби говоре. И као год што ја *чакавски* дијалекат не могу никад назвати *српским* у оном смислу у коме то велим за овај дијалекат којим ово пишем, јер знам да

нема ниједнога човека који чакавски говори, а да се Србином зове; исто тако и Хрвати не треба да се љуте, кад им се рече да је онај дијалекат, којим говоре и пишу, или боље рећи, којим се труде да говоре и пишу у Загребу, дијалекат *српски*, јер до илирског покрета није било човека који је тако говорио и писао а да се Хрватом називао; напротив тим дијалектом говоре Херцеговци, народ који се од старине само Србима називао. Ко би хтео тај дијалекат звати хрватским зато, што у најновије време има и Херцеговаца Хрвата, могао би га с већим правом назвати и турским, јер има више Херцеговаца који себе Турцима називају, и то не од скоро већ три-четири стотине година“ (Стојановић 2000: 208–209).¹

Без обзира на тачност Стојановићевих напомена, у српској филологији јачала је југословенска идеја, а Александар Белић (1998: 469) пажљиво бираним формулацијама смештао је деловање свога учитеља у контекст југословенског гледишта: „Ако је кад изгледало да он одваја једне делове нашег народа од других, ако се коме учинило да је он више Србин неголи Хрват или Словенац, то је могло бити само у тренуцима кад је Стојановићу изгледало да се чини неправда једном делу народа према другом“.

Замена српског становишта југословенским морала је условити темељну преправку основних постулата језичке политике и језичког планирања јер се у новој стандарднојезичкој концепцији ширила територија, становништво је престајало бити етнички, верски и језички хомогено, док су културне традиције биле потпуно различите, располаћене између окружења *Slavia Orthodoxa*, утемељеног на црквенословенској писмености, и *Slavia Latina/Romana*, базираног на латинској писмености. Из данашње перспективе јасно је да је овакво културно и језичко повезивање било јако тешко изводљиво, па су промашаји, лутања и странпутице при језичком планирању били неминовни, нарочито ако се узме у обзир да је читава концепција разраћивана у веома кратком временском року и да је морала пратити честе актуелне промене прво на ратном, а потом и на политичком плану. Не чуди стога што се при анализи концепције будућег стандардног језика срећу бројне недоследности, контроверзе, па и нелогичности. У литератури је подробно описано да су чак и елементарне поставке нове концепције биле крајње магловите, нарочито због непрецизираног статуса Словенаца и словеначког језика. У почетку је било недоречено како ће гласити *линџоним*, назив стандардног језика будуће државне творевине и који народ тј. народи ће га користити у функцији службеног језика.

¹ „Концепција заједничког књижевног језика Срба и Хрвата у филолошком опредељењу Љ. Стојановића није конзистентна ни потпуно јасна. Он је прихвата декларативно и на тај начин остаје на линији вуковско-даничићевске традиције, али фактички, у његовим граматичким описима књижевног језика и у његовим ставовима изнетим у разматраним делима и јавним наступима, то је концепција српске варијанте књижевног језика“ (Ристић 2002: 270).

3. СКЕРЛИЋЕВА ПОСТАВКА И МЕХАНИЗМИ ДЕЛОВАЊА

Снажнија агитација за југословенску идеју отпочела је међу српским филолозима и пре Првога светског рата и стварања Краљевине (првобитно: Краљевства) Срба, Хрвата и Словенаца. Најчувенији пример покушаја да се осмисли нова, југословенска језичка политика била је Скерлићева анкета, у којој је већ у формулацији питања српско становиште замењено југословенским, односно српскохрватским, док је и данас мање познато да су постојале још две сличне анкете, те да је у оној словеначког часописа *Veda*, која је претходила Скерлићевој, учествовао и Милан Решетар. „Вединој анкети“ претходила је, пак, анкета у часопису *Српска омладина* у Босни и Херцеговини, спроведена 1912. године, у којој је учешће узео и Перо Слијепчевић. „За улогу стегоноше нове, проширене националне концепције“ – пише Павле Ивић (2001: 216) – „био је потребан формат и темперамент једног Скерлића.“ Осим кроз механизам *анкеџа*, југословенска идеја пропагирана је и у *предавањима* и *филолошким радовима* мањег обима, у чему је до избијања рата опет предњачио Јован Скерлић, главни југословенски агитатор међу српским филолозима.²

Скерлић је истовремено био и најважнији иницијатор предлога за стандарднојезичке промене које ће приближити Србе и Хрвате, а њихове суштинске основе пре избијања Првог светског рата изнео је у предавању, а потом и тексту „Источно или јужно наречје?“. Због културне и дијалекатске хетерогености планираног заједничког културног простора, језичко приближавање, и циљано изједначавање у будућности, тражило је и одређене жртве у графјским, ортографским, граматичким и лексичким инвентарима писаних израза Срба и Хрвата. Скерлићеви предлози истовремено би унификовали и чисто српски стандарднојезички израз, лишили би га непотребних двојстава до којих је довео историјски развој у хетерогеној средини (двоизговорност, латиница код Срба католика).³

Презентацију својих идеја јавности Скерлић је прво изнео опрезно, на усменом предавању које је у београдском Друштву за српски језик и књижевност одржао 4. новембра 1913. године, а текст је, вероватно охрабрен реакцијом, штампао у *Српском књижевном гласнику* већ 23. децембра исте године. Вођен идејама српско-хрватскога културног приближавања, Скерлић (1964: 328) пише о „српско-хрватском народу“ и о „оба дела нашег народа“, у којем „постоји пре свега тешко премостива, и за наш народ фатална подвојеност на три супротне вере, затим остале су још две азбуке, латиница и ћирилица, и, најзад, два наречја којима се у књижевности служи, источно и јужно“. У истом раду „српско-хрватски“ народ назива се и „Србохрватима“,

² Из наведених разлога Милош Ковачевић (2015: 153) сматра да је Ј. Скерлић прихватио „без остатка темељне поставке Јагићевог програма“.

³ Скерлићево уједначавање решило би двоструко изговарање и писање рефлекса јата, „што особито погађа српску језичку културу“ (Брборић Б. 2000: 315).

а само узгред у вези са рефлексима јата спомињу се и Словенци (Скерлић 1964: 355), који очито нису у Скерлићевом фокусу. Већ из наведених формулација види се да Скерлићева перспектива више није била српска, већ српскохрватска, то јест југословенска.

3.1. Кључно питање на које је Скерлић понудио одговор јесте који изговор треба задржати у стандардном језику како би се превазишло једно од двају двојстава. Више од 90 процената текста посвећено је изговору јата који ће културно хомогенизовати „српско-хрватски народ“, док је питању селекције писма посвећена само једна успутна, али нимало случајна, паралела на самом крају. Кроз троделну структуру са индикативним поднасловима („Како је јужно наречје ушло у књижевност“, „Разлози који говоре за и против јужног наречја“ и „Разлози за источно наречје“), Скерлић је покушао порушити једну од основних стандарднојезичких поставки до којих је дошао зрели Вук Караџић: да у српском језику културе ваља задржати оба изговора. Али, то је било Вуково *српско* становиште, које се у Скерлићевом концепцији мењало у *српско-хрватско*. Зато је Скерлић морао рушити Вукову аргументацију при селекцији источнохерцеговачког дијалекта, а самим тим и ијекавице, за основицу српскога стандардног језика, и залагати се за напуштање ијекавског изговора стандардног језика. Свих шест Вукових аргумената које је Скерлић реконструисао истовремено су у тексту и одбачени као нетачни, само делимично тачни или „усиљени“ (Скерлић 1964: 339–344). Наспрам Вукових, Скерлић је понудио своје разлоге зашто Срби, зарад културног јединства са Хрватима, морају напустити ијекавицу и одредити се само за екавицу: 1) „*источним наречјем љовори већи и културнији део српскога народа*“ (Скерлић 1964: 346); 2) „*источно наречје је благодасније, просијније, лакше* (346); 3) „*источно наречје има за се традицију и оштрију ујединабу, оно је језик и старије српске писмености и нове српске књижевности*“ (347). У намери да убеди, наведене формулације он готово понавља, само незнатно стилизује: 1) „*Бројем већи и културом јачи део српско-хрватскога народа љовори источним наречјем*“ (Скерлић 1964: 348); 2) „*Екавско наречје је дило књижевно наречје и раније и данас*“ (349); 3) „*Источно наречје је просијније, једноставније, лакше; њиме без икаквих шешкоћа моју писанију и јекавци и икавци*“ (349); 4) „*Источно наречје најзгодније је за поезију*“ (352); 5) „*Источно наречје је ексклузивно, оно има силу ствари у се, оно само собом подељује и појаскује јужно наречје*“ (353).

3.2. Други задатак језичке политике и језичког планирања, према Скерлићевим идејама из текста, јесте одабирање заједничког српско-хрватског писма. Књижевни критичар је био убеђен да ће екавица најдаље за педесет година постати „опште наречје“, као што је био сигуран и да ће латиница истиснути ћирилицу природним путем:

„То је природан процес који се не може зауставити. А пре а после источно наречје постаће опште наречје српскохрватско, као што је извесно да ће кроз тридесет, четрдесет или педесет година, када српско-хрватски народ буде на-

ционално обезбеђен, као што је био случај код православних Румуна, латиница постати општа књижевна азбука“ (Скерлић 1964: 357).⁴

Ова успутна компарација између претпостављених судбина ијекавице и ћирилице заправо је Скерлићева жеља: стандардни језик са екавским изговором и латиничним писмом и за Србе и за Хрвате. Међутим, паралела између судбине ћирилице код Румуна и Срба повучена је на опасном тлу по којем се Скерлић кретао: Румуни су, наиме, ћирилицу заменили латиницом када су открили своје право порекло, у жељи да словенски идентитет замене романским. Да ли је Скерлић рачунао и на брзу промену српског идентитета југословенским?

На чему се, уосталом, базирала ова Скерлићева убеђеност у „природни процес“ победе екавице и латинице? Каква је била снага његових аргумената? Иако је Вука напао да „за њега постоје само ’књижевници’“ у стандарднојезичкој концепцији, а не и ђаци који језик морају учити, један од пет Скерлићевих аргумената при избору „наречја“ јесте да је источно „најзгодније“ за – поезију. Други је неуведљив аргумент, пак, да су поједини књижевници и научници – укупно њих *седморица* (Матија Бан, Јосиф Панчић, Симо Матавуљ, Љубомир Стојановић, Доброслав Ружић, Јован Дучић и Милутин Ускоковић) – ијекавицу у новијим делима заменили екавицом.

3.3. Нормативистички критеријум „језика добрих писаца“ као парадигме у култивисању стандардног језика очито је био још веома јак. Стога Скерлића као да не занимају све друге функције стандардног језика, и све подређује будућој заједничкој књижевности, истовремено потпуно игноришући *српску традицију* створену на ијекавици. На исти начин на који је прећутао улогу такозваног „крајишког круга“ у српској књижевности, односно опус песника ијекаваца Саве Мркаља, Павла Соларића и Јована Дошеновића, Скерлић је сада био спреман да одбаци сву вуковску традицију: ијекавске опусе самог Вука Караџића, Ђуре Даничића, али и својих савременика међу писцима. О ћириличкој традицији у српској култури овде не би требало трошити ни речи.

Поновићемо стога још једном питање већ постављано у литератури, али не и код самога Скерлића, који је био дужан и да га постави и да на њега

⁴ У потрази за што јачим аргументима у корист избора латинице Скерлић на овом месту у фусоти цитира мишљење данас потпуно заборављеног Боривоја Поповића (књижевног критичара, члана управног одбора *Српској књижевној гласника*), изнето у *Звезде* за 1912. годину, поткрепљено сасвим нетачном Поповићевом информацијом да латиницом „пише већи део нашега народа“, као и другим лоше селектованим и тешко одрживим аргументима у корист избора латинице: да ћирилица није српска него грчког порекла, те да ће латиница „олакшати улаз нашега језика у књижевну заједницу целог културнога света“. Дужи цитат прати неочекивани Скерлићев коментар: „Да би се још боље осетило колике има широкогрудости са српске стране, треба напоменути да је Боривоје Поповић посланик националистичке – националне – странке.“ Могли бисмо се запитати да ли је „широкогрудост“ пожељна особина при грађењу промишљене језичке и културне политике, те да ли је сличну особину показивала и хрватска страна. Касније се међу учесницима Скерлићеве анкете појавио и Б. Поповић, а у њој је изнео свој став да треба изабрати екавицу и поновио своје мишљење о избору латинице, позивајући се на свој текст из *Звезде*.

одговори: Какве би националне културне жртве селекцијом само екавице и латинице сносили Срби, а какве Хрвати? Сложићемо се и са одговором који у српској лингвистичкој литератури доминира: Срби би се одrekli једног од двају својих изговора, на којем је створена богата традиција од времена дубровачке књижевности до предвуковске и вуковске писмености, као и свога националног писма – дакле основа своје писмености, док би Хрвати жртвовали само ијекавски изговор са дела своје територије.⁵

3.4. На Скерлићев позив стигло је укупно 32 одговора српских, хрватских и словеначких филолога, других научника, књижевника и јавних радника. Међу њима су били и значајни српски лингвисти: Стојан Новаковић, Александар Белић, Милан Решетар и Јован Живановић. Најстарији и у томе тренутку најугледнији србиста С. Новаковић изразио је скепсу у вези са сврсисходношћу анкете („ја не мислим да ће се тим претресом и изменом мишљења само питање далеко напред помаћи“), у вези са изговорима изнео је мишљење да не постоји „потреба која би гонила да се они уједначавају“ (наведено према Брборић В. 2016: 142, 146), док статус ћирилице није ни споменуо.⁶ На сличан начин реаговао је и А. Белић, који такође није отворено фаворизовао нити један изговор: „Ја овим не желим да намећем један изговор место другога“ (према Брборић В. 2016: 192). На истом месту, међутим, одређену предност дао је екавици: „У корист источног дијалекта несумњиво говори његова простота [тј. једноставност – прим. А. М.] и лакоћа употребе. То је оно што, по моме мишљењу, говори у корист његове победе.“ Сасвим експлицитно се за равноправност екавице и ијекавице изјаснио Јован Живановић, утицајни нормативиста упамћен углавном по језичком пуризму: „Ја држим, да треба, да остане по старом као што је и досад било. [...] Ја сам дакле да оба дијалекта остану књижевна. Сваки нека пише својим дијалектом као и до сад или нека пише како ко хоће овијем или онијем дијалектом“ (према Брборић В. 2016: 213–214). О избору између ћирилице и латинице А. Белић и Ј. Бошковић се, попут С. Новаковића, нису изјаснили. Са друге стране, експлицитан став о избору писма шаље М. Решетар из Беча. У одговору он прво процењује да ће српски ратни успеси условити победу екавице јер „послије Куманова и Брегалнице мислим и ја да ће екавски изговор надјачати јекавски, док сам прије мислио да ће јекавски бити јачи“ (према Брборић В. 2016: 208). Након изјашњавања о изговорима и предлога да се у њих још не дира јер „с те стране нема нам никакве штете“, М. Решетар одмах прелази на проблем конкурентских писама и саветује Ј. Скерлића:

„Напротив велику нам штету доноси разлика у писму, па ту треба да се помогне и то питање треба да се ријеша, ако желимо да будемо једно на књи-

⁵ Бранислав Брборић (2001:106) на пример констатује да би „Срби жртвовали две ствари, своју ијекавицу и одавно своју ћирилицу, а Хрвати ништа, тј. српску ијекавицу“.

⁶ Новаковићева позиција у решавању српског и српскохрватског језичког питања сасвим сигурно је најкомпликованија за тумачење: и он је, попут многих српских интелектуалаца, имао противречан однос према српскохрватској идеји (Пијановић 2014: 512). Уп. и Николић 2018.

жевном пољу. Зато ми је баш особито мило што и Ви, господине колего, мислите да ће се то тако ријешити да ће за неко вријеме латиница постати нашом опћом књижевном азбуком. Ето, у том правцу заведите анкету и тјерајте пропаганду, да видимо да и ви на истоку имате добру намјеру да долазите у сусрет нама на западу, а особито прије свега настојте да гдје се већ сада употребљава у Србији латиница, да то не буде на начин да се јасно види како је код вас јачи обзир на туђе народе него ли на своју браћу римскога закона“ (према Брборић В. 2016: 210).

3.5. Осим филолога, у анкети су са српске стране учествовали још и други научници, књижевници, политичари и публицисти. Српски књижевници били су добро заступљени у анкети. На Скерлићева питања одговоре су дали Алекса Шантић, Светозар Ђоровић, Марко Цар, Милутин Ускоковић, Иво Ђипико, Иво Војновић, Мирко Королија и Вељко Милићевић. Жељу или прогнозу да ће победити екавица експлицитно износе А. Шантић, С. Ђоровић, М. Ускоковић, И. Ђипико, М. Королија и В. Милићевић (према Брборић В. 2016: 116, 118, 120, 159, 165, 215, 225), док се једино И. Војновић изјаснио да о томе треба да одлучи „један *Конгрес за културно уједињење српскохрватске нације*“ (према Брборић В. 2016: 169). Ниједан се књижевник, дакле, није изјаснио за селекцију ијекавице (за шта се, нпр., залагао Стево Чутурило у *Српском уставу за школску уједињену* 1889), а много су мање рекли о избору писма: М. Цар је пожелео „победу и лепој, двојсветској латиници“, док је И. Војновић записао како поготову не би „ни опазио да је екавски писано слово штампано латиницом“ (према Брборић В. 2016: 122, 168).

И српски научници су били на потпуно истим позицијама јер су победу екавице желели или прогнозирали историчари Владимир Ђоровић, Владислав Скарић и Васо Глушац, као и историчар књижевности Фрањо (Франо) Кулишић (према Брборић В. 2016: 132, 173, 200, 220). Политичари и публицисти, пак, нису понудили јединствен одговор: Ђорђе Пејановић и Боривоје Поповић су били за екавицу, док Васи Стајићу ништа не би сметало да прихвати аргументе у корист екавице, али је сматрао да је проблем шири и да се не односи само на изговор (према Брборић В. 2016: 140, 156). Михаило Полит-Десанчић је навео кратке аргументе у корист оба изговора, али се није определио, сматрајући се некомпетентним: „Ја нисам стручњак да бих могао одговорити на велецењени упит о јужном или источном наречју. Можда би јужно наречје било лепше, али пошто је готово читава наша досадања литература писана источним наречјем, па је исто наречје и згодније у писању, то би можда источно наречје могло имати предност“ (према Брборић В. 2016: 124).

3.6. Сматрамо да у обимној литератури о Скерлићевој анкети није довољно анализиран састав анкетираних интелектуалаца, као и да није наглашено којих (очекиваних) српских књижевника, филолога, других научника и публициста у њој нема. Отуда није небитан податак да су од 32 учесника анкете само двојица били Словенци: Фран Илешич, књижевни критичар, универзитетски професор и публициста, као и Иван Хрибар, публициста,

политичар и дипломата. У очи упада и изненађујућа чињеница да на Скерлићева питања није одговорио нико са тла Црне Горе. Чак 20 учесника анкете припадају (и) српској култури: осам књижевника, четири лингвиста и још по четири историчара (друштва и књижевности) и јавних радника (политичари и публицисти). Остали учесници представници су хрватске културе.

Видљиво је Скерлићево инсистирање на изношењу ставова Срба католика. Међу учесницима анкете ту су М. Решетар, И. Војновић и Ф. Кулишић.⁷ Нарочито је занимљив њихов став о проблему писма. На трагу наведеног Решетаровог размишљања је и И. Војновић, који избор изговора такође сматра неактуелним:

„Много је важније, дапаче држим да је донекле неодгодиво ријешење питања о уведењу свјетског *Грејоријанској Колегара* и паритетна упораба *лајинице* у источним крајевима народа нашега. Тиме би се срушиле главне, а по моме мишљењу и једине оградe што спријечавају, да се источни и западни, односно јужни, дјелови српско-хрватског народа стопе и да свој душевни и социјални рад у једно корито приведу“ (према Брборић В. 2016: 167).

Да међу Србима католицима, међутим, није постојао консензус око избора писма, сведоче речи Ф. Кулишића. Предвиђајући победу екавице, угледни Дубровчанин се окреће проблему писма, посвећујући му више простора но други и враћајући се у историју језика како би одбацио предрасуде, да би коначно закључио: „Ја вјерујем да ће решење овако гласити: заједнички српскохрватски језик у српскохрватској књижевности јесте источно наречје, писано ћирилицом, фонетичког правописа. Верујем да ће тако бити, јер, понављам, право је, и природно“ (према Брборић В. 2016: 221).

Можда је још важније питање чије се мишљење није могло прочитати у Скерлићевој анкети. Међу филолозима не наилазимо на име Љубомира Стојановића, карице која спаја имена Стојана Новаковића, свога учитеља, и Александра Белића, свога ученика, у јединствен ланац српске нормативистичке мисли. Као изразити вуковац и најбољи познавалац Вуковог живота и дела, тешко је замислити да би се Љ. Стојановић могао одрећи вуковских традиција, а на основу његове приступне академске беседе видљиво је и да није био безрезервни присталица идеје о заједничком српскохрватском језику, већ је генетски разграничавао српске и хрватске говоре (Стојановић 2000: 208–209). Од савремених писаца које је Скерлић унео у одељак „Данашња књижевност“ *Историје нове српске књижевности*, у анкети нема песника Јована Дучића, Милана Ракића, Стевана Луковића, Светислава Стефановића, Милана Ђурчина, Вељка Петровића, Данице Марковић, Велимира Рајића, Симе Пандуровића, приповедача Борисава Станковића,

⁷ Као Србин у самој анкети изјаснио се и И. Ђипико, образлажући занимљив идентитетски развој: „Био сам анационалан, па Хрват у првој младости, па Југословен, па Србин – и ту сам застао. А сада сам сретан, и мило ми је што је време победило и дало ми за право: доживио сам да постајући Србином нисам престао бити Хрватом“ (према Брборић В. 2016: 165).

Петра Кочића, Радована Перовића Невесињског, Јелене Димитријевић, Исидоре Секулић и Милице Јанковић, критичара Богдана Поповића, Слободана Јовановића, Павла Поповића и Бранка Лазаревића. У сфери нагађања и претпоставки остаје одговор на питање какви би били збирни резултати анкете да су у њој учествовали сви престижни српски филолози и књижевници.

4. РАТНИ МЕХАНИЗМИ АГИТАЦИЈЕ

По избијању ратних сукоба, механизми југословенске агитације су промењени, а у придобијању српске и међународне јавности за идеју о српскохрватском јединству кључну улогу добиле су две научне студије. Део југословенског програма био је развијен већ средином јесени 1914, а њега су створили угледни професори универзитета: Јован Цвијић, Слободан Јовановић, Александар Белић, Јован Радонић, Коста Стојановић, Љубомир Јовановић, Богдан Поповић и Љубомир Стојановић (Митровић 1994: 63). Скерлићева смрт условила је да стег југословенства међу научницима по директном налогу српске владе у области језика преузме Александар Белић (Стојанчевић 1991: 133), а специјална научна задужења у области географије, етнологије и антропологије добио је и Јован Цвијић.⁸ Кључна улога у лингвистичком опсегу проблема ту је, наравно, припала А. Белићу, који у ратом захваћеном Нишу 1915. године објављује књигу *Србија и јужнословенско ијишање* са циљем да не само српској јавности представи историјско и савремено језичко јединство Срба, Хрвата и Словенаца.⁹ Тежњи за јужнословенском уједињењем, вели Белић (1991: 112) шкодила је „претерана осетљивост Аустро-Угарске према српскохрватској коалицији и стално старање да се она пошто-пото уништи“, дакле спољашњи а не унутрашњи фактори. Иако се најављује нова фаза језичког јединства, ни у завршном поглављу „Заједничко ослобођење и државно јединство Срба, Хрвата и Словенаца и њихов значај“ још увек нема било каквих напомена о физиономији и имену стандардног језика у будућој „Југославији“ нити о језичкој политици.

5. РЕЗУЛТАТИ ПРЕДРАТНЕ И РАТНЕ АГИТАЦИЈЕ

Белићева студија није сасвим прецизно решила ни статус свих народа ни статус свих језика на јужнословенском терену. И А. Белић, попут Ј. Скерлића у анкети, Црну Гору као државу и језичку територију у завршном поглављу чак и не спомиње. Јасно је само да у Белићевим погледима Словен-

⁸ Да су Ј. Скерлић, Ј. Цвијић и А. Белић били кључни посленици у науци и култури који су у дужем периоду оцртавали српски културни пут, сматра и Петар Пијановић (2014: 24).

⁹ На истом научном и пропагандном задатку био је и Ј. Цвијић, који је такође у Нишу почетком 1915. објавио *Јединство Југословена*. И он је у овој студији тврдио да Србе и Хрвате обједињује један језик.

ци имају специфичан језички и национални статус, док се Срби и Хрвати третирају као један народ, што недвосмислено показују формулације „српскохрватски народ“, „српскохрватски и словеначки народ“, „српскохрватско племе са словеначким“ (Белић 1991: 116, 120, 124) и др.¹⁰ Белићева поставка у пуној мери корелира са решењима из *Нишке декларације* српске владе од 7. XII 1914. године, коју треба да научно поткрепи. У декларацији се помињу „неслободна браћа Срби, Хрвати и Словенци“, али се они сегментују на „Српско-Хрватско и Словеначко Племо“.¹¹ Међутим, током 1914. и 1915. помиње се и „српско-хрватско-словеначко племе“, „троимени народ“ и сл., а није се тешко сложити са ставом Андреја Митровића (1994: 71): „Најтачније је рећи да је владала права збрка коју је у првом реду могуће разумети као показатељ недовољне зрелости југословенске идеологије у том тренутку“. Али, додајмо, не само у том тренутку. Тако и у *Крфској декларацији* од 20. VII 1917. године пише „да је овај наш троимени народ један и исти, по крви, по језику, по заједничким животним интересима свога националног опстанка и свестраног развитка свога моралног и материјалног живота“. Српски народ у њој је, дакле, стопљен не само са Хрватима, већ сада и са Словенцима, а језичко питање почиње се прецизирати у тачки 6: „Обе азбуке, ћирилица и латиница, такође су потпуно равноправне и свако их слободно може употребљавати на целој територији Краљевине. Све државне и самоуправне власти дужне су и у праву употребљавати и једну и другу азбуку, саображавајући се у томе жељи грађана.“ Формулација ове тачке у потпуности се поклапа са закључцима састанка одржаног још 27. октобра 1914, међу којима је била и „равноправност писмена“, тј. став да у будућој држави „гарантује се потпуна равноправност ћирилице и латинице“, о чему је Божидар Марковић писао Љубомиру Стојановићу (Митровић 1994: 64).

Скерлићева идеја о одбацивању ћирилице очито већ у октобру 1914. више никоме није падала на памет, а нарочито после судбине овог писма на окупираној српској територији, јер је храбра реакција народа, овековечена у бројним дневницима и мемоарима, послала јасну поруку не само окупатору. „Резултати Скерлићеве анкете изгубили су актуелност и смисао у вихору Првог светског рата“ (Ивић 2001: 217). Занимљиво, екавица и ијекавица уопште се и не спомињу у значајним ратним документима иако је то питање не тако давно било постављено као централно национално питање у култури. Чини се да је процењено да ће се прећуткивањем овог лингвистичког проблема задржати *status quo* у језичкој пракси, који није реметио остваривање првих корака заједничке државе и којим су се избегавале потенцијалне трзавице.

¹⁰ Белићеве ставове у језичкој политици Петар Пијановић (2014: 261) назива „изнуђеном истином“.

¹¹ Појам и термин *Србохрвати* дуго су опстали у српској науци, све до Другог светског рата. Нпр., још 1939. користи их Владимир Дворниковић (1990).

6. УСТАВНА ОДРЕЂЕЊА И ЊИХОВА СУДБИНА

Недоумице око статуса и именовања стандардног језика настављене су и по окончању ратних сукоба и стварању Краљевства, а потом и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Несумњиво је само једно: у овом периоду политика је победила науку. Ненаучност политичких одлука видљива је у *Устави Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, односно тзв. *Видовданском устави* од 28. VI 1921. године, у чијем члану 3. пише: „Службени језик Краљевине је српско-хрватско-словеначки.“¹² Иста формулација са истим термином поновљена је и у члану 3. *Устава Краљевине Југославије*, тј. такозваног *Сейшембарској устави*, односно *Окџироисаној устави* од 3. IX 1931).

Није у литератури довољно истакнуто, међутим, да уставно одређење није поштовало чак ни у наставним плановима Министарства просвете из 1925. и 1926, у којима се употребљава термин „српскохрватски и словеначки језик“ (Пијановић 2014: 260). Конфузија у језичкој политици, чак ни на најпроминентнијим местима њене примене у држави, била је потпуна. Уставно одређење, такође, није у својим научним уверењима поколебало готово ниједног српског лингвисту. Иако је учествовао у ратном стварању Краљевине, ни нови двочлани ни нови трочлани термин није прихватио Љ. Стојановић, па је чак и у насловима својих школских уџбеника, објављених после уједињења, задржао термин *српски језик*, који је употребљавао и пре Великог рата.¹³ Трочлано уставно именовање језика у научној и публицистичкој пракси било је веома ретко, у јавном дискурсу доминирало је двочлано, српскохрватско име, али је у колоквијалном споразумевању сачуван термин *српски језик* и за разговорни и за стандардни идиом.

7. ЈЕЗИЧКА ПРАКСА У КРАЉЕВИНИ

У новоствореној држави Срби су се нашли у потпуно измењеним социолингвистичким околностима. Промене су сигурно највеће биле у Београду, престоници у коју су се због нових државних послова почели сливати говорници различитих наречја и дијалеката. Промењена језичка ситуација донела је и промену односа према ћирилици јер је држава сада почела форсирати латиницу, Србима на истоку језичке територије потпуно страну. Неосетно увођење латинице због несметаног општења са донедавно аустроугарским територијама (Ивић 2001: 305) Србе је довело у ситуацију

¹² Последњи је о заједничком језику Срба, Хрвата и Словенаца писао Јован Суботић у рукописној *Српској граматизици* из 1847. године, а називао га је *српским језиком*.

¹³ Уп. *Лекције из српског језика: за II разред гимназије*, 12. издање, Београд: Књижара Геце Кона, 1920; *Српска граматика: за I разред гимназије*, ново прерађено издање, Београд: Књижара Геце Кона, у периоду од 1921. па све до 8. издања из 1931. и сл. О овом питању уп. Ристић 2002.

да први пут у својој историји „у међусобном општењу широко употребљавају латиницу“ (Ивић 1998: 304). Исидора Секулић (1966: 319) сведочи о љутњи државних чиновника, дипломата, због комуникације на ћирилици, те о ширењу уверења да је „ћирилица нешто провинцијско“. Књижевница је већ луцидно учавала озбиљност културолошког проблема и подвлачила напуштање вуковске парадигме: „Ако узмемо латиницу пребрисали смо из Вука апсолутно добро и генијално“ (Секулић 1966: 326). На читавом српском језичком простору осећао се значајан утицај загребачке неологизације, на коју су Срби, махом Београђани, углавном реаговали хумором (уп. Дворниковић 1990: 638).

Са друге стране, будући да су поједини млађи писци, попут Мирослава Крлеже, вероватно под Скерлићевим утицајем краткотрајно прешли на екавицу, утицај српских филолошких идеја међу Хрватима био је видљив првенствено у књижевности.¹⁴ Српски идеализам и вера у културолошку плодотворност српскохрватске идеје почели су сплашњавати током 30-их година, када је хрватски сепаратизам нагло почео јачати. О бројним проблемима у остваривању заједничке језичке политике уверљиво сведоче коментари В. Дворниковића (1990: 638–643), али и уређивачке тешкоће часописа *Наш језик*, основаног у Београду као српскохрватско нормативистичко гласило.

8. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

И пре избијања Великог рата српско стандарднојезичко питање је, попут политичког (Стојанчевић 1991: 133), прерасло у југословенско, иако се у пропаганду југословенске идеје нису укључиле најзначајније српске научне и културне институције: Српска краљевска академија, Матица српска и Српска књижевна задруга. Мада је *Историју нове српске књижевности* створио на србоцентричној основи (Пијановић 2014: 514), југословенску идеју популарисао је до рата пре свих Ј. Скерлић, па се институционалним средиштем може сматрати утицајна редакција *Српској књижевној иласника*.

Данас може чудити распрострањена а недалековида спремност појединаца међу водећим српским интелектуалцима да се жртвују основе традиције српске културе, спремност која је била последица занесености опојном идејом да се сви Срби окупе у једној држави. Прелест Југославије узрокавала је на српском језичком простору пре свега отварање врата латиници, и то широм, што је потом водило континуираном потискивању ћирилице, за шта бројна сведочанства налазимо одмах по стварању нове државе. Српску лакоумност није спречило ни трагично искуство са забраном ћирилице и уништавањем српске ћириличке баштине током аустријске, мађарске и бугарске окупације.

¹⁴ Директни Скерлићев утицај на Крлежину промену изговора препознаје В. Дворниковић (1990: 640–641), што прихвата и Брборић Б. 2001: 143.

Друге измене после преименовања српскога стандардног језика у *српско-хрватско-словеначки*, потом у *српскохрватски*, *хрватскосрпски*, *хрватски* или *српски* итд., биле су у српском стандарднојезичком изразу пре свега видљиве у области лексике, али су поједини хрватски неологизми продирали у српски писани језик и пре формалног јединства, на шта је са пуно забринутости указивао и Лаза Костић (Милановић 2017). Ново језичко јединство оставило је трага и у Белићевом *Правопису српскохрватској књижевној језика* (1923), који је само пет година после стварања заједничке државе био повод за прве конкретне сепаратистичке потезе хрватске филологије. Стварањем краљевине различитих имена (Краљевство/Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Краљевина Југославија) постигнут је кључни српски *јолићички циљ* да се готово сви Срби нађу у оквирима граница једне државе. Други политички циљ, стварање јединственог националног идентитета, није ни био могућ и представљао је пре свега плод недовољно јасно прецизиране идеалистичке поставке без икаквог утемељења у науци и друштвеној реалности. Будући да је било много колебања и око самог именовања пројектоване нације, непрецизност и неодређеност ове поставке најјасније су се одразили у језику самом. Коначно, није постигнут ни магловит и недовољно конципиран *културни циљ*, стварање јединственог културног круга: није створена заједничка књижевност, а није било ни конкретних резултата у области заједничке језичке политике и језичког планирања. Епоха српскохрватског језика показала се само као пролазна, иако дуготрајна, епоха у развоју српског стандардног језика, која му није суштински изменила физиономију. Кључне Вукове и вуковске поставке, ћирилица као примарно и једино службено писмо и равноправност ијекавског и екавског изговора, пребродиле су срећом политичке и идеолошке недаће и остале темељи не само нашег стандардног језика већ и наше културе.

ЛИТЕРАТУРА

Белић 1991: Александар Белић, *Србија и јужнословенско ишћање*, Београд: Библиотека града Београда [репринт издања из 1915. године].

Белић 1998: Александар Белић, *О великим ствараоцима*, Изабрана дела Александра Белића, том 6, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Брборић Б. 2000: Бранислав Брборић, *О језичком расколу: социополитички оједри I*, Београд: ЦПЛ - Нови Сад: Прометеј.

Брборић Б. 2001: Бранислав Брборић, *О језичком расколу: социополитички оједри II*, Београд: ЦПЛ - Нови Сад: Прометеј.

Брборић В. 2016: Вељко Брборић, *О анкеји Јована Скерлића у Српском књижевном гласнику*, Београд: Чигоја штампа.

Дворниковић 1990: Владимир Дворниковић, *Карактерологија Југословена*, Београд: Просвета - Ниш: Просвета [фототипско издање из 1939. године].

Ивић 1998: Павле Ивић, *Прејлед истаорије српској језика* (прир. Александар Младеновић), Целокупна дела Павла Ивића, том VIII, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Ивић 2001: Павле Ивић, *Српски народ и његов језик* (прир. Милорад Радовановић), Целокупна дела Павла Ивића, том V, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Ковачевић 2015: Милош Ковачевић, *Српски језик између науке и јолиитике*, Бања Лука: Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске.

Милановић 2017: Александар Милановић, „Развој српске термилошке мисли у 19. веку: допринос Лазе Костића“, у: *Словенска термилоија данас* (ур. Предраг Пипер и Владан Јовановић), Београд: Српска академија наука и уметности, 317–330.

Милановић 2018: Александар Милановић, „Стојан Новаковић као језички нормативиста“, у: *Стојан Новаковић : јоводом сјо седамдесет јетј јодина од рођења* (ур. Михаило Војводић и Александар Костић), Београд: Српска академија наука и уметности, 2018, 465–478.

Митровић 1994: Андреј Митровић, „У светском рату“, у: *Истаорија српској народа*, шеста књига, други том. Од берлинског конгреса уједињења 1878–1918, Београд: Српска књижевна задруга, 5–254.

Мршевић-Радовић 2007: Драгана Мршевић-Радовић, „Јован Стејић и Стојан Новаковић о српском књижевном језику“, *Славистиика*, XI, 371–379.

Николић 2018: Ненад Николић, „Стојан Новаковић и питање српског идентитета: поглед кроз књижевност, језик и културу: 1867–1913“, у: *Стојан Новаковић : јоводом сјо седамдесет јетј јодина од рођења* (ур. Михаило Војводић и Александар Костић), Београд: Српска кадемија наука и уметности, 493–517.

Пијановић 2014: Петар Пијановић, *Српска култура 1900–1950*, Београд: Службени гласник.

Радовановић 2003: Милорад Радовановић, *Социолинівистиика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Ристић 2002: Стана Ристић, „Српски књижевни језик у граматичком опусу Љубомира Стојановића“, у: *Љубомир Стојановић : живој и дело* (ур. Видан Николић), Ужице: Учитељски факултет, 265–276.

Скерлић 1964: Јован Скерлић, *Писци и књије II* (прир. Мидхат Бегих), Сабрана дела Јована Скерлића, књига друга, Београд: Просвета.

Скерлић 1967: Јован Скерлић, *Истаорија нове српске књижевности* (прир. Мидхат Бегих), Сабрана дела Јована Скерлића, књига тринаеста, Београд: Просвета.

Секулић 1966: Исидора Секулић, *Говор и језик* (ур. Младен Лесковац, Миодраг Павловић и Живорад Стојковић), Сабрана дела Исидоре Секулић, књига једанаеста, Нови Сад: Матица српска.

Стојановић 2000: Љубомир Стојановић, „Приступна академска беседа Љуб. Стојановића говорена на свечаном скупу Академије 11. јан. 1896“, *Српски језик*, V, 1–2, 181–209.

Стојанчевић 1991: Владимир Стојанчевић, „Александар Белић и његова студија Србија и јужнословенско иштање, поговор у: Александар Белић, *Србија и јужнословенско иштање*, Београд: Библиотека града Београда [репринт издања из 1915. године], 133–138.

Aleksandar M. Milanović

SERBIAN POSITION IN LANGUAGE POLICY AT THE TIME OF
CREATION OF YUGOSLAVIA

S u m m a r y

The paper analyzes the position and opinions of Serbian writers, linguists and philologists on language policies regarding the introduction of the concept of the standard Serbo-Croatian language. The strengthening of the Yugoslav idea inspired Skerlić to conduct the well-known survey, the results of which highlighted the following compromises and “sacrifices” that Serbian philology was prepared to make in order to reach unity with the Croats: giving up on ijekavian dialects and Cyrillic orthography in the standard language. This would imply giving up on basic Vukovian foundations of Serbian culture. Serbian official documents from the Great War (the Corfu Declaration, 1917) show that the bi-alphabetical system had already been shunned away while the Constitution of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians (1931) did not mention any kind of standard-language unification.

Tragic events which Serbian people and their culture had experienced in the WWI were crucial for the survival of both ekavian speech (dialects) and Cyrillic alphabet.

Key words: language politics, language planning, standard Serbian, ekavian dialect, ijekavian dialect(s), Cyrillic alphabet, Latin alphabet, linguonym, Serbo-Croato-Slovenian language